

HANİF'İN MANZUM KIRK HADİS TERCÜMESİ ŞERHİ

Cemal AKSU*

Hanif's Poetic Explanation of 40 Hadith

It has become traditional in eastern civilizations to produce works containing 40 hadith since the second century of the Islamic calendar. The purposes of the authors in doing this, among many others, are gaining the Prophet's praise and affection, being beneficial to people and presenting their work to statespersons. Turkish literature had yielded some outstanding examples in this tradition. The work of Hanif, an 18th century poem, "Poetic Explanation of 40 Hadith" is a work of this kind.

Keywords: Kırk Hadis, Hanif, Kırk Hadith of the Hanif,

Kırk Hadislere Genel Bir Bakış

Başta kırk hadis ezberlemeyi teşvik eden "Ümmetim için din emirlerine dair kırk hadis hıfzedeni Allahü Teâlâ fakihler ve âlimler zümresi arasında haşreder" hadisi olmak üzere; halka faydalı olmak, hayır duâ almak, müelliflerin hadis ilminde olduğu kadar edebiyatta da nasibinin olduğunu göstermek istemesi, geleceğe kalacak bir eser bırakmak gibi pek çok sebeple kırk tane hadis seçip bir arada toplama çalışmalarının ilk örnekleri, Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce'nin eserlerini yazmalarından hemen sonra, hicrî ikinci asırdan itibaren görülmektedir¹ İlk kırk hadis eserinin sahiplerinden biri olan ve bu türün gelişmesinde, tercüme ve şerhlerin ortaya çıkmasında tesiri bulunan Nevevî'nin (m. 1277) ismini burada zikretmek gerekir.²

İlk örneklerin ardından şekil, muhteva, hadis tercihleri gibi pek çok konuda kırk hadis eserleri hızlı bir gelişme göstermiştir. Bir örnek vermek gerekirse; şekil bakımından mensur (Aşık Çelebi ve İsmail Ankaravî vs..) ve manzum (Ali Şir Nevâî, Fuzûlî vs..) seçmeler olduğu gibi hem nesir hem nazım karışık tasnif edilen kırk hadisler de (Ali b. Hacı Mustafa, Okçuzâde) mevcuttur. Yahut muhtevaya bakıldığı zaman bazı seçkilerde yalnız hadis metninin alınması yanında bazılarında

* Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

¹ Abdülkadir Karahan, *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Ankara 1991, s. 3-18.

² Nevevî'nin Kırk Hadis'i son olarak Ahmed Naîm tarafından tercüme ve neşredilmiştir. İmam Nevevî, *Kırk Hadis*, (Terc. Ahmed Naîm), Ankara 1991.

kısa izah ve hikayelerin eklendiği görülmektedir. Hatırdı kolay kalacak hadislerin toplanması, ok atmayı, ilim öğrenmeyi teşvik eden, hadis-i kudsîlerin, iman veya ibadetle ilgili hadislerin bir arada toplandığı kırk hadis kitaplarına da tesadüf edilmektedir.

Müelliflerin kırk hadis tertip etme gaye ve sebepleri şöylece tesbit edilebilir:

a. En önemli amil daha önce de belirtildiği gibi ‘men hafeze’ olarak da bilinen ve kırk hadis toplamayı teşvik eden hadistir. Bu hadisın değişik rivayetlerinde ‘...ben ona kıyamette şefaatçi olurum’ ifadesi de bulunmaktadır. Kırk hadis eserlerinin pek çoğunun başında bu hadis zikredilmiş ve telifin sebebi olarak gösterilmiştir. Bu hadisın sahih olup olmadığı hakkında değişik görüşler olmakla beraber uyandırdığı tesir doğu kültüründe kendine mahsus bir yol açmıştır. Bu hadis bir tarafa, Hz. Peygamber’in sünnetini yaymak eserlerin telifi için başlı başına bir sebep olmuştur. Mesela daha çok Somuncu Baba olarak tanınan, Hacı Bayram-ı Veli’nin mürşidi Şeyh Hamid-i Veli’nin Kırk Hadis şerhinin mukaddimesinde ‘men hafeze’ hadisi yerine, ayet ve hadisleri tebliğ etmenin fazileti hakkında senetleri daha sağlam hadisler zikredilmiştir.³

Bu arada kırk sayısının doğu kültüründeki öneminin de herhalde bu çalışmalara tesiri vardır.

b. İkinci bir sebep te daha evvel bu tarza rağbetten dolayı ediplerin geleneği sürdürme istekleridir.

c. Bir rica veya istekle kaleme alınan kırk hadis mecmualarına da tesadüf edilmektedir. Genellikle bir sohbet esnasında, dost meclisinde, bir devlet adamının çevresindeki alimlere veya hocanın talebeye isteği üzerine tertip edilen mecmualar da vardır.

d. Devlet adamlarına sunulmak üzere kaleme alınan kırk hadisler de mevcuttur. Okuyanlardan hayır dua almak, rahmet vesilesi olması gibi sebeplerde kırk hadislerin toplandığı görülmektedir.

e. Müellifin ilgi duyduğu bir konu hakkında kırk hadis tertip etmesi de başka bir sebep olarak gösterilebilir.

Bu gibi sebeplerle telif edilmiş kırk hadislerin muhtevalarında da bir tasnife gidilebilir. Öncelikle muhtevanın şekline bakıldığında;

- Yalnızca hadis metinlerinin toplandığı,
- Hadislerin genel izahlarının yapıldığı

³ İ.Hakkı Ünal, “İslam Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hamid-i Veli’nin Hadis-i Erbain Şerhi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 39, Ankara 1999, s.137-146.

- Hadislerin ayet ve başka hadislerle açıklandığı, hatta ilgili hikayelerle genişletildiği

Kırk hadis mecmuaları mevcuttur. Seçilen hadislerde bazı sınırlandırmalara da rastlamak mümkündür. Mesela senetleri sahih hadislerden oluşanlar; Hz. Peygamber ve ailesi hakkındakiler; hafızada kalması kolay hadisler; Hz. Peygamber'in hutbelerinden oluşan hadisler; noktasız harflerden seçilenler vs.. bu sınırlandırmalar arasında sayılabilir.

Muhtevalarının mahiyetine bakıldığında çok farklı konularda tertip edilen kırk hadislere tesadüf edilmektedir. Bunlar da şöylece tasnif edilebilir:

- İmanın / İslamın şartları; Kuran-ı Kerim'in faziletleri; dini emirler hakkında,

- Tasavvuf hakkında,
- Zikir, dua ve peygambere salat ü selam hakkında,
- İlim tahsili ve alimlerin itibarı hakkında,
- Siyasi konularda, devlet yönetimi ile ilgili mevzularda,
- Cihad hakkında,
- Toplumsal ve ahlaki öğütlerle ilgili,
- Tıp ve hastalıklar konusunda,
- Bir yerin; bir mesleğin (yazı vs..) fazileti hakkında,

Yukarıdaki konulardan biri ile ilgili seçilmiş hadislerden oluşan eserler olduğu gibi muhtelif konulardan seçilmiş hadislerin toplandığı eserlerin sayısı da bir hayli fazladır.⁴

B. Türk Edebiyatında Kırk Hadislerin Gelişimi

Türk edebiyatında ilk örneğini *Nehcü'l-Ferâdis* (tercüme tarihi m. 1358) ile vermiş olan Kırk hadis tercümeleri XV. asırdan itibaren Kemal Ümmî, Hazîni, Melâmî Dede, Emir Muhaddis Mukaddes, Fuzûlî gibi pek çok edibin elinde gelişme göstermiştir. Bunlar arasında 16. yüzyılda Latîfî'nin *Subhatü'l-Uşşâk*'ı, 17. yüzyılda da Hâkânî'nin tercümelerinin ayrı bir yeri vardır. *Subhatü'l-Uşşâk* yüz hadisin tercümesi olmasına rağmen Latîfî bu eseri bir kırk hadis tercümesi şeklinde kaleme aldığını söylemektedir.

16.yüzyıl şairlerinden Fevrî, kırk hadis tertip etmedeki gayesini şefaate nail olmak yanında divanındaki bazı sözlerin yanlış anlaşılmasından doğacak günaha

⁴ *Keşfü'z-Zünun* (c.I, 52 vd.) ve *İzahü'l-Meknun* (c.II, 53)'da Kırk Hadis tertip eden müellifler ve eserleri sıralanmıştır. Kırk hadisler konusunda en tafsilatlı bilgi Abdülkadir Karahan'ın *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis* eserinde mevcuttur. Dr. Selahattin Yıldırım'ın *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları I* (Osmanlı Hadis Araştırmaları, İstanbul 2000) isimli eseri de kırk hadisler hakkındaki en son neşirlerden biridir.

karşı bir kefarete olması şeklinde ifade eder. Buna dayanak olarak da mukaddimede 'iyi iş yapanların on katı sevap kazanacağı, buna karşılık kötü iş yapanların sadece karşılığını göreceği' manasındaki hadisi zikreder. Eserinin adı ise *Kühl-i Dîde-i A'yân*'dir.⁵

Hilye sahibi Hâkânî'nin tertip ettiği ve mesnevî tarzında yazdığı Kırk Hadisi hacimli bir eser olmakla beraber her hadisin ardından uzun bir kıssa yahut şerh bölümünün gelmesiyle diğer tercümelere ayrılır. Yine bu asır müelliflerinden Feyzî-i Kefevî iki ayrı kırk hadis tertip etmiştir. Hulefâ-i Râşidîn'e mahsus hadisleri toplayan Kemaleddin Mehmed'in tercümesi, sanatlı bir lisanla yazılan kırk hadislerin belli başlı örneği olan Okçuzâde'nin Ahsenü'l-Hadis'i, tekke müdafaasında tertip edilen İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin mensur kırk hadisi 17. yüzyılın elimizde nüshaları mevcut kırk hadis eserleridir.

17. yüzyıl alimlerinden Okçuzâde Mehmed Şâhî'nin eseri daha sonra birkaç sefer neşredilmiştir. Eserde hadislerin kıtalar halinde tercüme edilmesinin ardından nesir olarak ve daha çok tasavvufî açıdan izahlar eklenmiştir. Seçilen hadislerin metni aruz veznine uygundur ve tercüme kıtalarının son mısraını oluşturur. Tercümeyle birlikte hadislerin şerh edilmesi, hadislerin yer aldığı kaynaklara işaret edilmesi, bazı hadislerde kullanılan veznin belirtilmesi vb.. yönlerden diğer tercümelere göre farklıdır.⁶

Kırk hadis tertip ve tercüme bakımından 18. asır da hayli zengin mahsulleri barındırmaktadır. Sultan III. Ahmed'in yakalandığı hastalıktan kurtulması için Osmanzâde Tâib bir kırk hadis tertiplemeyi adadığı, padişahın sıhhat bulması üzerine şairin kaleme aldığı Sıhhat-âbâd isimli eser yüzyılın ilk kırk hadis tercümesidir. Bursalı İsmail Hakkî'nin tercümesi ise daha sonra üç defa basılacaktır. Asrın ortalarında Müstakimzâde Süleyman Saadeddin Efendi biri Arapça, üçü Türkçe olmak üzere dört adet ayrı kırk hadis tertip etmiştir. 18. asırdan sonra da bu nev'i kesintiye uğramaksızın pek çok örnek vermeye devam etmiştir ki bütün bu tasnif ve tercüme bu makalede bahsedilemeyecek kadar çoktur. Badece belli başlıları verilen bu eserler bile kırk hadis mevzuunun Türk edebiyatında ne derece revaç bulduğunu göstermektedir.

Kırk Hadis tasnif ve tercüme konusunda kendine mahsus bir yol açan başka bir eser de Abdurrahman Molla Câmî'ye aittir. Molla Câmî'nin (m.1492) Farsça kaleme aldığı Hadis-i Erbaîn'i, başta yakın dostu Ali Şir Nevâî tarafından tercüme edilmiştir. Molla Câmî, *Nefâhatü'l-Üns*, *Baharistan*, *Yûsuf u Züleyha*, *Divanları* gibi pek çok mevzuda eserleriyle Türk edebiyatına öncü şair ve evliya tezkireleri, mesnevî edebiyatı gibi konularda müelliflere tesirli olmuştur. Kütüphanelerde bir

⁵ Hasan Aksoy, "Fevri'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 13-15, İstanbul 1997, s.121-130.

⁶ Alim Yıldız, "Okçuzade Mehmed Şahi ve Manzum Kırk Hadis Tercümesi: Ahsenü'l-Hadis", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XVII, İzmir 2003, ss.91-124.

çok yazması bulunan ve *Erbaîn* adıyla Tahran'da da (h.1295) neşredilen *Kırk Hadis*'i bu eserlerden biridir.⁷ Aynı tertip üzere ilk önce bu eseri Ali Şir Nevâî Türkçe'ye çevirmiştir. Bundan sonraki tercümelemler üzerinde büyük tesiri olan eserin sahibi Nevâî, kırk hadis metninden önce 23 beyitlik manzum bir giriş kısmı yazmış ve bu kısımda hamdele ve salvelenin ardından 'eserleriyle dünyada haklı bir şöhrat elde eden' Molla Câmî'den bahsetmiştir. Nevâî, Câmî'nin Buhârî ve Müslim hadislerini dikkatlice okuduğunu ve bunlar arasından seçtiği kırk hadisi topladığını; Farsça bilenler tarafından kolayca anlaşılabilen bu eseri Türkçe bilenlerin de istifade etmesi maksadıyla kendisinin de Türkçe'ye çevirdiğini ve Molla Câmî'nin duâsıyla bu işi bir iki gün içinde hallettiğini bu giriş kısmında anlatmaktadır. Bu giriş kısmından sonra hadis tercümelemleri kıtalar halinde verilmiştir.⁸

Molla Câmî'nin eseri Nevâî'den sonra Fuzûlî tarafından tercüme edilmiştir. Fuzûlî, Câmî'yi de andığı mensur kısa bir mukaddimeden sonra tercümeğe geçer. Burada kaydedilmesi gereken Fuzûlî'nin şairliğini bu eserde de göstermesi ve diğer tercümelemler arasında eserini seçkin bir yere oturtmasıdır.⁹

17. yüzyılda Câmî'nin eserinin Rihletî tarafından tercüme edildiği görülmektedir. Üslup konusunda Molla Câmî'ye sadık kalan Rihletî'nin ardından Nâbî de eseri tercüme etmiştir. A. Karahan, Nâbî'nin tercümesinin Rihletî'ye göre daha başarılı olmakla beraber Fuzûlî'ye yetişemediğini belirtir.¹⁰ Nâbî mütevazî bir üslubla kaleme aldığı mukaddimede bu durumu kendisi de itiraf etmektedir. Câmî'nin ezberlenmesi kolay kırk hadisi seçerek nazmen Farsça'ya çevirdiğini ve kendisinin de Türkçe bilenlerin istifadesine sunmak ve rahmetle yad edilmek maksadıyla eseri tercüme ettiğini söyler ve ardından aşağıdaki beyitle mukaddimeyi tamamlar:

Gerçi haddim değil benim Nâbî
Şerh-i âsâr-ı Seyyid-i 'âlem
Lîk benden mukaddem olmuşlar
Niceler dahi cebhe-sây-ı kalem

Nâbî, tercümesinin sonuna eserin yazılış tarihini gösteren bir beyit eklemiştir. Beyitte eserin adı *Şerh-i Çihil Hadis-i Nebî* şeklindedir.¹¹

⁷ Ömer Okumuş, "Câmî, Abdurrahman", *DİA*, c.7, s.94-99.

⁸ Agah Sırrı Levend, *Ali Şir Nevâî*, C.IV (Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler), s.17-24.

⁹ Kemal Edib Kürkçüoğlu, *Kırk Hadis Tercümesi*, MEB Yayınları, İstanbul 1951. Bu neşirde hadisin senetsiz metninin ardından tercümesi, Câmî'nin Farsça tercümesi ve bu tercümenin Türkçe'ye nakli, son olarak da Fuzûlî'nin kıtası verilmiştir.

¹⁰ A. Karahan, "Câmî'nin Arbaîn'i ve Türkçe Tercümelemleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1952, C.IV, Sayı IV, s. 345-371.

¹¹ Her ne kadar Necib Asım ve K. E. Kürkçüoğlu gibi araştırmacılar neşrettikleri eserlerde tercüme kelimesini kullanmışlarsa da Nâbî eserini kırk hadisin şerhi şeklinde nitelemektedir. Hanif de giriş

Câmî'nin eseri 18.yüzyılda da Antakyalı Münif tarafından tercüme edilmiştir. Münif'in tercümesi, Câmî'den sonra en çok Fuzûlî'yi hatırlatmaktadır. Münif'in bazı tercümelerinde Câmî'nin etkisi bir mısraın yahut tamlamanın olduğu gibi alınması şeklinde görülür. Bu, ifadeye sadık kalma kaygısından ileri gelen bir durumdur. Münif'in yazma divanlarının başında bulunan bu eserin birinde, Câmî'nin topladığı hadislerin hepsinin Hz. Ali tarafından rivayet edildiği kaydı bulunmaktadır.¹²

Bunlardan başka anonim bir tercümenin de bulunduğunu söylemek gerekir.¹³ Molla Câmî'nin Kırk Hadisi ve mütercimlerinden Nevâî'nin, Nâbî'nin ve Münif'in tercümeleri kronolojik sıraya göre Necib Asım tarafından neşredilmiştir.¹⁴ Bunlardan başka Ahmet Sevgi, Câmî'nin kırk hadisinin Müfid isimli bir şair tarafından da tercüme edildiğini tesbit etmiştir. Müellifi kesin olarak bilinmeyen eser, A.Şevgi'nin kanaatine göre Bursalı Müfid Seyyid Abdulkerim Efendi'ye aittir. Şair bir rübai ile esere başladıktan sonra hadisleri, metinlerinin ardından önce Arapça bir beyitle sonra Türkçe bir rübai ile tercüme ve şerh etmektedir. Tercümelerinde oldukça serbest davranan Müfid Efendi'nin eseri başarılı bir Câmî tercümesidir.¹⁵

Molla Câmî ve Nevâî'nin çevresindeki ediplerden Hüseyin Vâiz'in de Risâletü'l-Âliyye fî'l-ahâdîsî'l-Nebeviyye isimli bir kırk hadis mecmuası tertip ettiğini belirtmek gerekir. Bu eserin Türk edebiyatı açısından önemi ise 17. yüzyılda Abdurrahman b. Hasan ve Seyyid Kadri isimli müellifler tarafından Türkçeye tercüme edilmiş olmalıdır.

C. Hanîf'in Manzum Kırk Hadis Şerhi

Hanîf'e ait kırk hadis şerhinin tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi / Hamidiye 1091 numaralı yazmanın başındaki ilk yedi varakta mevcuttur.¹⁶ Yazmanın diğer kısmında da Hanîf'in mürettep divanı bulunmaktadır. Her sayfada 19 satır bulunan yazma talik hatla yazılmıştır ve toplam 140 varaktan oluşmaktadır.

kısımında kırk hadis şerhine başladığını söylerken (b.45) yine şerh kelimesini kullanıyor. Biz de bundan dolayı başlıkta şerh kelimesini kullandık.

¹² Sabahattin Küçük, "Münif'in Kırk Hadis Tercümesi", A.Ü. Türkoloji Dergisi, 12.Cilt, Ankara 1997, s.89-105.

¹³ A. Karahan, a.g.m. s. 365

¹⁴ Necib Asım, "Hadis-i Erba'in Tercümeleri", *Millî Tettebular Mecmuası*, İstanbul 1331, c. II, sy. 4, s. 143-165. Bu neşirden önce Câmî ve Nevâî'nin *Çihil Hadis*'i, Hafız Mehmed Zühtü tarafından kendi tercümesi ile birlikte Trabzon'da h. 1324 yılında yayımlanmıştır.

¹⁵ Ahmet Sevgi, "Câmî'nin Kırk Hadisi'nin Türkçe ve Arapça Manzum Bir Tercümesi Üzerine", *Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, İstanbul 1993, s.517-536.

¹⁶ Hanîf'in hayatı için bkz. Cemal Aksu, *İbrahim Hanîf Divanı*, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996; Cemil Akpınar, "Hanîf İbrahim Efendi", *DİA*, c. 16., s. 39-42; Cemal Aksu, "İbrahim Hanîf Efendi", *Hikmet*, Makedonya, Mayıs 2004.

Hanîf'in kırk hadis şerhinden evvel Türk Edebiyatındaki diğer kırk hadislerden ve özellikle de Molla Câmî ve takipçilerinden kısaca bahsetmemizin sebebi bu eserin önceki örneklere benzer ve farklı yönlerinin olmasıdır. Meselâ Hanîf'in eseri 45 beyit tutan manzum bir girişle başlar ki bu Nevâî'nin tercümesini hatırlatır. Münacaat kısmında Hz. Adem'en itibaren bazı Peygamberlerin isimlerine temas edilir. Önce Hz. Adem'in topraktan yaratılması, ona en güzel sûretin verilmesi anlatılır. Hz. Musa'nın Tûr-ı Sînâ'da Allah ile konuşması, elindeki asânın ejderhaya dönüşmesi, Hz. İsa'nın ölülere can vermesinin anlatıldığı beyitlerin ardından Hz. İbrahim'in Nemrut tarafından ateşe atılması konu edilir. Allah aşkı ile Hz. İsmail canını vermeye razı olmuştur. Hz. Nuh'u Tufandan koruyan, Hz. Süleyman'ı dünyaya sultan eden, Hz. Yunus'u balığın karnında doyuran hep Allah Tealâdır. Lokman, Allah'ın lütfuyla hazık bir hekim olmuştur. Circis Peygamber, Allah aşkıyla vücudunu terk etmiştir. Hz. Yakup çektiği hicran acısıyla, Hz. Eyüp ise çektiği dertlerde konu edilir. Daha sonra Miraca layık olan Hz. Muhammed yaratılmıştır. Karanlık geceye doğmuş o dolunayın yanağın nûru Allah'ın nurundandır. Daha başka ifadelerle Hz. Muhammed'in seçkin konumu da belirtildikten sonra insanların durumu anlatılır. İnsanlardan bazıları gülerken bazıları bülbül gibi inleyip durmaktadır. Kârûn kadar zengin olanların yanında göz yaşları Ceyhun nehrine dönenler vardır, vs. Leyla ve Mecnûn, İbrahim Ethem, Hallac-ı Mansur ve Nesîmî bu kısımda zikredilen tarihî şahıslardır. Şaire göre gizli açık bütün olayları anlamak için Peygamber'in açıklamalarına ihtiyaç vardır. Giriş kısmının bu beyitleri şöyledir:

Zâhir ü bâtına sensin zâhir
 Hikmetiñ kendüye oldu sâtir
 Lîk lâzım k'ola çeşm-i bünyâ
 Tâecessüm ede her bir eşyâ
 Ey keremkâr-ı hüdvend-i ahad
 Etme bu sırra Hanîf'i eb'ad

(b. 42-44)

Bu bir nev'i sebab-i telifür ki seçilen hadislerde de bu konuya özen gösterilmiştir. Böyle bir bağlantı yapıldıktan sonra kırk hadis tercümesine geçilir.

Câmî ve takipçileri gibi her hadis bir kıt'a ile tercüme edilmektedir. Her kıt'anın üst kısmında hadisin sened kısmı değil sadece birkaç ibarelik metni verilmektedir. Vezin konusunda ise birkaç farklı aruz bahri kullanılmasıyla diğer tercümelerden ayrılır. Kullanılan vezinler şöyle tespit edilebilir:

Fe i lâ tün Fe i lâ tün Fe i lün (45 beyitlik giriş kısmı ile 18 hadis, Hadis numaraları: 1-7; 11, 12, 14-19, 21, 22, 34)

Fe i lâ tün Me fâ i lün Fe i lün (19 hadis; Hadis numaraları: 8-10, 13, 20, 23-33, 35, 37, 38)

Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lün (39 numaralı hadis)

Fe i lâ tün Fe i lâ tün Fe i lâ tün Fe i lün (36 numaralı hadis)

Müf te i lün Fâ i lün Müf te i lün Fâ i lün (40 numaralı hadis)

33. kıt'anın ardından şair bundan sonraki hadislerin tercümesinde değişik bir yol takip ettiğini belirtmek amacıyla bir beyit söyler (b 112) ve böylece 34. kıt'adan itibaren son mısralarda hadisler Arapça ibare şeklinde verilir.

Bazı hadisler dışında seçilen hadisler de Molla Câmî ve takipçilerinden farklıdır. Benzer hadislerden iki tanesi ve tercümeleri, eserleri kıyaslamak bakımından şöyle verilebilir:

(Kanaat tükenmez bir hazinedir)

Nevâî: Hırsdın kiçkil o gamîdür kim
Hadd ü gâyet anga imes peydâ
Tut kanâ'at kim ol irür mâlf
Ki nihâyet anga imes peydâ

Nâbî: Dâde-i Hak ile olan horsend
Dâver-i mülk-i istirahatdir
Bir tükenmez hazine isterseñ
Bil ki gencîne-i kanâ'atdir

Hanîf: Eylemez âdemi ganî emvâl
Ki gınâ behre-i kanâ'atdir
Târik-i hırs olan fakîr ise de
Yine gencûr-ı gencîne-i devletdir

(Sabah uykusu rızka manidir.)

Nevâî: Subh uykusun o ki eyledi terk
Rızk nûrın özige tüş körgey
Ol ki gafletdin itti nevm-i sabûh
Bu şerefni meger ki tüş körgey

Nâbî: Kesb-i erzâk için seher-hîzi
Başka bir ne'met-i ilâhîdir
Mânî-i kesb-i ni'met-i dâreyn
Lezzet-i hâb-ı subhgâhîdir

Hanîf: Yatma vakt-i seherde âgâh ol
Bulma gel nevm-i subhla keselân
Üstüne itmeye tulû' güneş
İrmeye tâ ki rızkıña noksân

Eserde Peygamber'in farklı farklı isim ve sıfatlarla zikredildiği görülmektedir. Evvelâ her kıtanın üstünde hadisın kısa bir ibaresinden önce kâle (dedi) kelimesinin ardından, seyyidü'l-enâm, Nebî 'aleyhisselâm, Rasulullah, Seyyidü'l-asfiyâ, sâhibü'l-Kur'ân, menbau'l-irfân, habîbullâh, sâhibü't-tâc ve'l-mi'râc, hayrû'l-verâ, rasulü's-sakaleyn, Ahmedü'l-muhtâr, şefî'ü'l-enâm, fahru'l-evvelîn, habîbü erhamürrâhimîn, hatemü'l-enbiyâ, Muhammed Mustafa, şefî'ü'l-

ümme, rasûlü Rabbi ganî, kirâmü'n-nâs, esdaku'l-hulki, farru'l-enbiyâ, habîbullâh, şefî'u'l-mahşer, rasulu Rabbi'l-âlemîn, cevâmiu'l-kelâm, senedü'l-enbiyâ, nûru arşullâh, fahru'l-mürselîn, hatemü'l-enbie gibi isim ve sıfatlarla Hz. Peygamber zikredilir. Şair bu kısımda, tercüme ettiği hadise uygun bir sıfat kullanmaya, meselâ ilimle ilgili hadis için menbau'l-irfân; insanlara iyilik etmekle ilgili hadiste hayru'l-verâ sıfatlarını kullanmıştır.

Peygamberin, metin kısmında geçen isim ve sıfatları ise şunlardır: Güher-i vâlâ-şân, mâh, keremkâr-ı hüdâvend-i ahad, şeh-i vâlâ-dergâh, fahr-ı âlem, kıbel-i izzet, Ahmet, habîb-i Rahman, mahrem-i Mevlâ, Habîb-i Mevlâ, Habîb-i Hak, Şeh-i tâcdâr-ı mâ-evhâ, Peygamber, hazret-i pâdişâh-ı her dü serâ, pâdişah-ı yevm-i haşr, mefhar-i âlem, Mustafa, hayru'l-beşer.

D. METİN

- 1 Ey cenâb-ı kerem issi Mevlâ
Bezli-i cüd u keremiñ *lâ-yuḥşâ*
Cümleyi luḫfuña kıldıñ mazhar
Mâ şekernâk dedi Peygamber
- 3 Tinden Âdem'i kıldıñ peydâ
Hem buyurduñ *veleḫad kerremnâ*
Ya'ni ol sîreti taḫdîr etdiñ
Ḥâki luḫfuñ ile iksîr etdiñ
Şân-ı vâlâsına kıldıñ ta'zîm
Ḳadr-ı a'lâsına etdiñ tekrîm
- 6 Geldi nesliyle niçe pāk nijâd
Etdi ma'mûre-i kevni âbâd
Hikmetiñ bahri ḫatı vâsi'dir
Anda ifham ü ḫured zâyi'dir
Eylediñ Hazret-i Mûsâ'yı kelîm
Tür-ı Sînâ'da edip anı nedîm
- 9 Eylediñ bunca na'îmi i'tâ
Oldu destinde 'aşâ ejderhâ
Cümleye bâb-ı na'îmiñ meftûḫ
Dem-i 'İsâ'yı iden sensin rûḫ
Zât-ı İbrâhim'e ey Rabb-i Raḫîm
Eylediñ âteş-i Nemrûd'u na'îm
- 12 'Aşḫ-ı pâkiñ ile ey Rabb-i Celîl
Cân verdi yoluña İsmâ'îl
Cümleye bezli-i iḫsân etdiñ
Nûḫ'u âzâde-i tûfân etdiñ

- Eylediñ dehre Süleymân'ı emîr
 'Âlemi zâtına kıldıñ teshîr
- 15 Hikmetiñ beste eder efvâhı
 Yûnus'u etdi ğidâ-yı mâhî
 Kimine 'aşk u harâret verdiñ
 Zât-ı Loĸmân'a hazâkat verdiñ
 'Aşk-ı pâkiñ ile ey Rabb-i Vedûd
 Etdi Circîs Nebî terk-i vücûd
- 18 Kimini hicr ile Ya'kûb etdiñ
 Kimini derd ile Eyyûb etdiñ
 Bâ-ħuşûş ol güher-i vâlâ-şân
 Mûcib-i ħulĸ-ı serâ-yı imkân
 Olmadıñ mürtesim-i naĸş-ı şıfât
 Zâtıña eylediñ anı mir'at
- 21 Eylediñ secdegeh-i ehl-i niyâz
 Enbiyâ ħayline kıldın mümtâz
 Zâtını lâyıĸ-ı Mî'râc etdiñ
 'Âlemi kendüye muhtâc etdiñ
 Böyle bedr oldu cihâna ol mah
 Nûr-ı ruhsâresi *min nûrillah*
- 24 Şân-ı vâlâsına dendi *Levlâk*
 Ana buyruldu *vemâ erselnâk*
 Ola Mevlâ'dan ana bunca şalât
 Tâ dem-i meşgalesâz-ı 'Arasât
 Muhtelif gerdiş edince dolâb
 Dil-i dânyaya düşer istiġrâb
- 27 Lâyıĸ-ı levĸ-i derûn olsa maħall
 Remz-i *lâ yûs'elî 'ammâ yef'al*
 Kimini gül gibi handân etdiñ
 Kimini bülbül-i nâlân etdiñ
 Kimini mal ile kıldıñ Ķârûn
 Kiminin yaşını etdiñ Ceyĸûn
- 30 Kimi üftâde-i ħâk-i ğabrâ
 Kimi dildâde-i semt-i aĸzâ
 Kiminiñ düşmez elinden tesbîħ
 Zikr ü fikri kiminiñ fi'l-i ĸabîħ
 Kiminiñ olmada a'mâli ĸabûl
 Kiminiñ mezra'ası bî-maħşûl
- 33 Kimine etmiş eşer bād-ı şabâ

- Kiminiñ gülşeni bî-neşv ü nemā
 Kimi seccāde-nişīn-i 'uzlet
 Kimisi pāder-i rāh-ı gayret
 Kimisi halka-be-güş-i esrār
 Kimi bīmār u kimisi bīdār
- 36 Kimisi hırkaya çekmiş başın
 Kimi tırmaz ağıdır gözyaşın
 Kimi Leylī vü kimisi Mecnūn
 Kimi memnūn ve kimisi maḥzūn
 'Aşk-ı pākīñ ile ey Rabb-i Gāfūr
 Oldu berdār cenāb-ı Mansūr
- 39 Kalmadı levḥ-i dilinde sāmān
 Oldu 'aşkıñla Nesīmī 'uryān
 Verdi lezzet āña renc-i müdgam
 Terk-i tād etdi cenāb-ı Edhem
 Bülbülü gör niye efgān eyler
 Gül nedir kim anı nālān eyler
- 42 Zāhir ü bātına sensin zāhir
 Hıkmētīñ kendüye oldu sātīr
 Lāk lāzım k'ola çeşm-i bünyā
 Tāecessüm ede her bir eşyā
 Ey keremkār-ı hüdāvend-i aḥad
 Etme bu sırta Ḥanīf'i eb'ad
- 45 Nuṭkunuñ ey şeh-i vālā dergāh
 Başladım şerḥine ben bismillah

1

(Et-tāibü mine'zzenbi ke men lā zenbe leh/ Günahına tevbe eden günah işlememiş gibidir.)

Seniñ ey tūṭi-i remz-i esrār
 Zıkr-i her bārın ola istıgfār
 Der ḥadışinde o faḥr-ı 'ālem
 Tābiye maḡfıret eyler Gāffār

2

(El- mü'minü men lā yahlü min illetin ev killetin ev zilletin/ Mümin olan - dünyada- hastalıktan, fakirlikten ve zavallılıktan kurtulmaz.)

- 48 Mü'min-i ḥāş olan olmaz ḥālī
 'İllet ü killet ile zilletden
 Oldu merdān-ı Hüdā'ya bu kerem
 Bir hedāyā kıbel-i 'izzetden

3

(Men fessere'l-kur'âne bi rāyeti fe kad kefere / Kim Kur'anı kendi şahsî görüşüyle yorumlarsa küfre düşer.)

Eyleyen re'yi kelâmı tefsîr
Erişir küfre ne'uzu billah
Nem-i feyziyle bulan neşv ü nemâ
51 Oldu her sırr-ı sühandan āgâh

4

(Men teşebbehe kavmen fe hüve minhüm / Bir kavme benzemeye çalışan onlardan sayılır.)

Olagör merd-i Hâk'a hem-zânü
Seni anlarla şümâr eyleye Hâk
Ahz eder çünkü muķârin hükümün
Kendiñi iyilere eyle mülhâk

5

(Men zâre kabri vecebet lehü şefâ'atî / Kabrimi ziyaret edene şefaetim vacip olur.)

54 Zâ'ir-i merķad olan merdâna
Olmaz elţâf-ı Hüdâ bigâne
Etdi tebşir-i şefâ'at Aħmed
Tâ muţahhar gele ol dîvâna

6

(Eşrâfü ümmeti hameletü'l-Kur'ân / Ümmetimin en şereflipleri Kur'an'ı ezberleyenlerdir.)

Ümemiñ eşrefidir ol insan
K'ola ezķâr-ı lisânı Kur'an
57 Bu hadiş içre edip isti'lâm
Böyle buyurdu Hâbîb-i Raħmân

7

(El- hayâu mine'l-îmân / Haya imandandır.)

Ola pîşeñ heme 'âr u ğayret
Münharif olma reh-i 'irfândan
Olma bi-'âr şaşkın kim zîrâ
Oldu 'âlemde hayâ imândan

8

(Efdalü'z-zikri lâilâhe illallâh ve efdalu'd-du'â elhamdulillâh / Zikrin en güzeli lailahe illallah, duanın en güzeli de elhamdülillahdır.)

60 Oldu ezķârîñ efdalı hâķķâ
Maţla'-ı lâilâhe illallah

Hem duānıñ da eşrefidir bu
Kim ola ez-derün ħamdallah

9

(Kalbu'l-mü'mini arşu'llāhi / Müminin kalbi Allah'ın yanındadır.)

Dest-i luṭfuñla ede gör ta'mir
Dil-i mü'min ki beyt-i Mevlādır
63 Şaḫın olma hemiŝe seng-endāz
Ḳalb-i mü'min ki 'arş-ı a'lādır

10

(Men ehyā leyleteyni lem yemüt kalbuhū yevme temütu'l-kulübe / İki
geceyi ihya edenin, kalblerin öldüğü günde kalbi ölmez.

Şeb-i 'ıydini edenin ihyā
Ḳalbi olmaz şumarda mevtā
Bu peyām-ı şaḫiḫ içinde meger
Böyle buyurdu maḫrem-i Mevlā

11

(Hayru'n-nāsi men yenfa'u'n-nāse / İnsanların hayırlısı diğeri insanlara
hayırlı olandır.

66 Nās içinde şu kişi ehvendir
Nāsa enfa' ola her aḫvāli
Eyleye ḫalka medār-ı himmet
Ola ihvānına sa'yı 'ālī

12

(Es-sadatü teruddü'l-belāe ve tüzidü'l-ömre / Sadaka belāyı önler, ömrü
artırır.)

Olmaya cāy-ı ğarābet gerçi
Şadaḫa 'ömre olursa bereke
69 Hem belāyı da ref' itse gerek
Güş-ı cān ur bu meserret ḫabere

13

(Li külli dāin devāun ve devāu'z-zünubi el istiğfāru / Her derdin bir devası
vardır, günahın devası da istiğfardır.)

Ḥazret-i Ḥaḫ kemāl-i luṭfuñdan
İtdi her derde bir devā izḫār
Derd-i 'iŝyāna da bu kāfidir
Merhem-i çāresāz-ı istiğfār

14

(Ed-dünyā sicnü'l-mü'mini ve cennetü'l-kāfiri / Dünya müminin
hapishanesi, kafirin de cennetidir.)

72 İftihār eyle kudür-ı dehre
Öyle buyurdu Ḥabīb-i Mevlā

Bedel-i cennet olup küffāra
Mü'mine dār-ı mihendir dünyā

15

(Ed-dünyā mezra'atü'l-âhireti / Dünya ahiretin tarlasıdır.)

Ne ise dünyede dest-i âverdiñ
Odur 'uqbāda olan çehre-nümā
75 Haber-i pāk-ı Habīb-i Hâk'da
Mezra'-ı aḥiret oldu dünyā

16

(Şefā'tī li ehli'l-kebāiri min ümmetī / Şefaatom ümmetimin büyük günah işleyenlerinedir.)

Bezli idüp mü'mine cüd-ı luḫfun
Öyle bir va'di-i şefā'at kıldı
Eylemez ümmetini ol maḫrūm
İki āfāka da raḫmet geldi

17

(Men 'arefe nefsehū fekad 'arefe rabbehū / Nefsini bilen Rabbini bilir.)

78 Merdüm-i ehl-i basīret her dem
Hep tecessümde görür eşyāyı
Kendinin n'olduğunu vehm etse
Ol kişi bilmiş olur Mevlā'yı

18

(El- müslimü men selime'l-müslimüne min lisānihī ve yedihī / Müslüman dilinden ve elinden diğerk müslümaların zarar görmediği kimsedir.)

Mü'min oldur ki ricālullahiñ
Birisin eylemeye dil-āzār
81 Ger lisānından eger destinden
Etmeye kimseyi āzürde-i ḫār

19

(Mevtu'l-fukarāi rāhatün / Fakirin ölümü rahatlıktır.)

Faḫr bir pīrehen-i âteşdir
Edemez kimse anıñla ülfet
Fuḫara rāḫata ermez tā kim
Hâk ile etmeyicek ḫurbiyyet

20

(El-fakru fahrī / Fakirlik övüncümdür.)

84 Faḫr ile faḫr ederdi 'âlemde
O şeh-i tâcdār-ı mâ-evḫā
Merd işeñ kılima 'âleme rağbet
Öyle ḫāf-ı ğınāda ol 'anḫā

21

(Men ekreme 'ālīmen fekad ekremenī / Alime kim ikram ederse bana ikram etmiş olur.)

- Ede gör ehl-i 'ulūma rağbet
 Merd iseñ eyle maqāmın berter
 87 'Ālime olsa ger 'izz ü ikrām
 Bañadır dedi hemān Peyğamber

22

(El-mü'minüne lā yemūtüne bel yenkülüne min dāri'l-fenāi ilā dāri'l-beķāi / Müminler ölmez; sadece fenā yurdundan (dünyadan) bekā yurduna (āhirete) göç ederler.)

Mü'miniñ dilleri olmaz mürde
 Etse de farz edelim terk-i cihān
 Qalb eder dār-ı fenāyı ħulde
 Eylese terk-i serā-yı imkān

23

(El-va'du deynün / Söz vermek borçtur.)

- 90 Va'd olan birisine nesne hemān
 Boynuñā bār olur seniñ Bī-çün
 Çünkü va'd eylediñ vefā eyle
 Olma beyhüde gözgöre medyün

24

(Efdalü't-tehāyā en-nedmü tevbetün / En güzel ibadet tövbedir.)

- Etdiğini cürme nādīm ol zīrā
 Ki nedāmet 'ilāc-ı şāfidir
 93 Mağv-ı 'ișyāna ez-zebān-ı derün
 Tövbe etmek ana mükāfidir

25

(Es-subhatü temna'u'r-rızka / Sabah uykusu rızka manidir.)

Yatma vaqt-i seherde āgāh ol
 Bulma gel nevm-i şubħla keselān
 Üstüne itmeye tulu' güneş
 İrmeye tā ki rızkıñā noqşan

26

(İrhamū men fi'l-'arzi yerhamkum men fi's-semāi / Dünyadakilere merhamet et ki göktekiler de sana merhamet etsin.)

- 96 Merħamet kıl maħall-i merħamete
 Saña da raħm ide Ĥüdā-yı kerīm
 Başma pāmāl-i ħāk-ı zillete kim
 Saña ehl-i semā da ola raħīm

27

(Men kâne āhirü'l-ke'lāmihi lailāhe illallāh dahale'l-cennete / Son nefesinde Lailahe illallah diyen cennete girer.)

Dem-i āhirde olsa ger ādem
Nāṭıq-ı lā ilāhe illallāh
99 O şerefmeni yevm-i maḥşerde
Dāḥil-i saḥn-ı cennet ide ilāh

28

(Ed-dünyā sā'atü fec'alhā tā'aten / Dünya hayatı kısadır, onu da ibadetle geçir.)

Merd iseñ safḥagāh-ı 'ālemde
İde 'ömrün güzār tā'atle
Çünkü dünyā zamān-ı sa'atdür
Anı da zāyi' itme gafletle

29

(Men tevāza'a rafa'allāhu ve men tekebbera vaza'allāhu / Kim mütevazi olursa Allah onu yükseltir, kim de kibirlenirse Allah onu alçaltır.)

102 İde ehl-i tevāzu'un Mevlā
Kādrini öyle fāyıku'l-eşbāh
Ol ki ālāyişe tekebbür ede
Anı eyler vażī' Rabb-i ilah

30

(İnne eksera ehl-i'l-cenneti belehün / Cennet ehlinin çoğu akılsızlardandır.)

İtme ef'āle şaḥın hile
Hāzret-i Ḥaḳ 'alīmdir esrāra
105 Ekşerī ehl-i cennet ebleh olur
Şadık ol sen de merd iseñ kāra

31

(El kanā'atü kenzün lā yefna' / Kanaat tükenmez bir hazinedir.)

Eylemez ādemi ganī emvāl
Ki ğinā behre-i kanā'atdır
Tārik-i ḥırs olan faḳīr ise de
Yine gencür-ı genc-i devletdir

32

(Efdalü's-sadakati kelimetü hakkin / Sadakanın en güzeli doğru sözdür.)

108 Oldu 'ālemde efdalü's-şadaḳa
Ḥaḳ sözü toĝru eylemek inhā
Merd iseñ Ḥaḳ kelāmu ketm etme
Hasene nāili kıılır Mevlā

33

(El-kelimetü't-tayyibetü sadakatün / Güzel söz sadakadır.)

- 111 Ehl-i hâcâta ide hânde lebîñ
Bula tesliyyet-i derûnu hemân
Eyü söz defter-i 'amelde meger
Şadaqayla olur heman yeksân
Oldu bu gevher-i vâlâ-manzar
Tarz-ı âhîr vâdî-i diger

34

(Keşretü'd-dıhki tümiytü'l-çalbe / Çok gülmek kalbi öldürür.)

- 114 Merd iseñ levh-i derûn-ı dilden
Çalış efkâr-ı sivâyı selbe
Olma tıflân gibi hânde-künân
Keşretü'd-dıhki tümiytü'l-çalbe

35

(El-kāsibü habîbullahi / Helal mal kazananı Allah sever.)

- 117 Kesb-i māl-ı helâle kıl dikkat
Eyle destin harâmdan kütâh
Hâzret-i pâdişâh-ı her dü serâ
Dedi *el-kāsibü habîullah*

36

(Uflubü'l-'ilme mine'l-mehdi ile'l-laḥdi / Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz.)

Şarf-ı nakdîne-i 'ömr eyle kemâl ü 'ilme
Kâr-ı merdân-ı Hüdâ tâ ezeli böyle idi
Nuş idüp ümmetine böyle o faḫr-i 'âlem
Uflubü'l-'ilme mine'l-mehd ile'l-laḥd dedi

37

(El-'âlimü habîbullahi / Alim Allah'ın sevgilisidir.)

- 120 Eyle taḫşîl-i 'ilm ü fenne heves
Bu suḫandan netice ol âgâh
Ya'ni ol pâdişâh-ı yevm-i ḫaşr
Dedi *el-'âlimü habîullâh*

38

(Ḥayrukum men te'alleme'l-Ḳur'âne ve 'allemehü / Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir)

- 123 Merd iseñ sen de dehr-i fânîde
Kalbiñi eyle münci'-i 'irfân
Dedi zîrâ o meḫar-ı 'âlem
Ḥayrukum men te'alleme'l-Ḳur'ân

39

(İnneme'l a 'mālū bin-niyāti / Ameller niyetlere göredir)

Her 'amelde terk-i 'ihlās eylemek

'Ārife bir hayli taqsīrātdır

Bir haberde nuṭk-ı pāk-ı Muşafā

İnneme'l a 'mālū bin niyātdır

40

(Ennecātü fi'ş-şıdķı / Kurtuluş doğruluktur.)

126

Mürteķib-i kizb olan kendüyi bednām eder

Eyle edā tođrusun her ne ise hayr u şer

Ol bu güherpāreniñ vākıf-ı sırrı yine

Ennecātü fi'ş-şıdķ dedi o hayrū'l-beşer**Sonuç:**

Metnini neşrettiğimiz Hanif'in Manzum Kırk Hadis Şerhi isimli eseri, kırk hadis geleneğinin onsekizinci yüzyıldaki örneklerinden biridir. Şair, eserin başına bir sebab-i telif bölümü koymakla ve her hadisi dört mısralık kıt'alar halinde şerh etmekle kırk hadis geleneğinin genel sayılabilecek kurallarına uymuştur. Bu genel kuralların ilk belirleyicisi de Molla Câmî'dir ki Hanif'in eseri de gerek şekil gerekse seçilen hadislerdeki benzerlik sebebiyle Câmî ekolüne yakındır. Seçilen hadislere bakıldığında bunların daha çok inanç, ibadet, toplumsal hayat ve ahlakla ilgili öğütleri barındırdığı görülür. Bu sebeple eser, tek bir konuya ayrılmamış, muhtelif konularda seçilen hadislere yer vermiştir.